

ארנבות משוקולד

מירי ברוך

בן ובת יש לארנבת :
בן יצחק ובת יוכבד
כל אחד מהם נולד
בחנות של שוקולד.

איזו כנופיה מתקתקת!
בן-תינוק, ובת-תינוקת
וגם אמא בעצמה
כל גודלה – חצי אמה.

בחלון גדול יושבת
כל משפחת הארנבת
ומעבר לו עומדים
ילדות גם ילדים.

והאמא-הארנבת
מסתכלת וחושבת :
"טוב לזה שלא נולד
בחנות של שוקולד

אוי לי, איך אוכל לסבול
אם יתחילו לאכול
גם את בני, גם את בתי?
קודם כל אֶכלו אותי!"

הכותרת "ארנבות משוקולד" מבטיחה הרבה נחת. מתיקות של שוקולד,
וחביבות של ארנבות (רכות השיער, חמידות ורוך הגוף).

למי ששהה בארצות ניכר שחוגגות את חגי הנוצרים, ודאי מוכרות
הארנבות האלה, המצויות בקופסת קרטון: ארנבת אחת גדולה ולידה
ארנבות מכל צד. ארנבות אלה, עם ביצים בסל או בלעדיהן, נמכרות בחג

הפסחא ומציינות שפע (ארנבות מתרבות הרבה ומהר), והן נקראות בשפת הרחוב Easter Bunnies או ביחיד, Easter Bunny.

אין ילד שאינו שמח בארנבות משוקולד, גם בישראל, שבה אין לילד מושג מה מסמלות הארנבות בתרבות הכללית. ואכן, גם בארץ נמכרות קופסאות הארנבות משוקולד, ומשמחות את אוהבי הממתקים. ברמה של הילד השומע את השיר, הדילמה המתעוררת לקראת סוף השיר היא, איזו ארנבת לאכול קודם, שהרי אם יאכל את הגדולה – יישאר הקטנות, ואם יאכל את הקטנות – תישאר הגדולה. זוהי דילמה כמעט חסרת משמעות לגבי המבוגר השומע, וזוהי בעיה משמעותית בעיני הילד. זה כמעט כמו לחשוב איזה ממתק משקית יום ההולדת לאכול קודם (כשכולם מפתים וטעימים) ואיזה להשאיר אחרון.

ב-1936.27.2, כשהשיר ראה אור **בדבר לילדים** (מאוחר יותר הוא שובץ בקובץ **מה עושות האיילות**), לאה גולדברג כבר חייתה כמעט שנה בארץ. את הארנבות מהשוקולד היא השאירה בגרמניה או ברוסיה. ייתכן אמנם שהשיר נכתב עוד טרם עלייתה; עם זאת, תמונת הקופסה הזאת המצויה בחלונות ראוה של ממתקים ותמונת הילדים החומדים אותה, רלוונטית גם בארץ, גם אם איש אינו יודע את הקשר של ארנבות השוקולד לפסחא הנוצרי. הכתוב בשיר, אם ברמת הילד ואם ברמת המבוגר, רלוונטי גם היום, 78 שנים לאחר פרסום השיר. ועוד דבר: נטיית הקורא המבוגר היא להסמיך את היצירה לתקופת השואה, גם אם זה אינו נכון. השיר נכתב לפחות שלוש שנים לפני תחילת מלחמת העולם השנייה.

שיר הוא יצירה שמתפתחת לאורך זמן. רצף המילים והמשפטים מנצל את עובדת היותו מוסר אלמנטים בזה אחר זה, וכך לאורך השיר עשויות לקרות לקורא הפתעות ותמורות. ואלה קובעות לא אחת את אופיו של השיר. כאמור בפתח דברי, כותרת השיר "ארנבות משוקולד" מעוררת בקורא מערכת ציפיות למשהו רך, (פרוות הארנבת וגופה) ולמתיקות של שוקולד. הציפיות האלה אמנם מתממשות בשלושת בתי השיר הראשונים, שבהם מוצגות שתי תמונות: האחת, מתוך החנות, מבעד לחלון הראווה, מוצגים שני יצורים רכים, בניה של הארנבת, בן ובת, לצד אמם. לארנבים הקטנים שמות של בני אדם, יצחק ויוכבד, ומהותם – שוקולד. לא די שהם תינוקות מתוקים ("בן תינוק ובת תינוקת"), הם גם עשויים משוקולד ומתיקותם רבה כפליים. מן העבר השני של חלון הראווה (בבית השלישי) בחוץ, נמצאים ילדים שמתבוננים בארנבות בשקיקה. הארנבונים אינם יודעים את מה שיודעת האם, שאותם הילדים שמחוץ לחלון הם אלה שרוצים לאכול אותה ואת ילדיה.

עד כאן מעצבת לאה גולדברג תמונה שקיימת במציאות השיר, כפשוטה, (ארנבות בחלון ראוה וילדים מחוצה לו), כשדמויות הארנבות מואנשות כמקובל בספרות הילדים. בשני בתי השיר האחרים החומר המוחשי של

התמונה הזאת משמש בסיס לדיון מוסרי פילוסופי הרחוק מרחק דור מן המתיקות של שלושת הבתים הראשונים. מבחינת המיקום (location) חוזר הקורא אל תוך חלון הראווה ושומע בדיבור ישיר את דבריה של "אמא הארנבת".

עד כמה שונה חטיבת זו (שני הבתים האחרונים) מן החטיבה הראשונה ניתן ללמוד באופן ברור באמצעות שבירת החרוזה ההרמונית הצמודה, המצויה לאורך השיר (וראו: ברוך ופרוכטמן 1982, בפרק ג, "כשמדברים בחרוזים", עמ' 34-38).

בשיר חמישה בתים, בכל בית 4 שורות והחרוזה הצמודה נחלקת כך שכל זוג חרוזים ראשון הוא מלעילי, והזוג השני מלרעי. חריזה זו, שהיא אמצעי ריתמי נעים לאוזן, נקטעת בבית האחרון. החרוזה הנקבית, המלעילית הרכה נעלמת ומפנה את מקומה לשלושה חרוזים מלרעיים "קשים".

החרוזה מייצגת את המתרחש: הרכות שבדברים בבתי השיר הראשונים נעלמת והדברים הנאמרים בשני בתי השיר האחרונים הם קשים ומתעצמים באמצעות משפט הציווי החותם את השיר. החרוז הסמנטי ממקד את תשומת הלב של הקורא לאותן שש מילים חורזות באורח רצוף בחרוז מלרעי:

נולד/שוקולד

לסבול/לאכול

בתי/אותי

ארנבת השוקולד נולדה להיאכל, מבחינתה – להיטרף. האם המיוסרת חוששת שבתה תיאכל לנגד עיניה ומבקשת: אֶכְלוּ אוֹתִי תְחִילָה.

המילים המרכיבות את החרוז מכילות את המר-מתוק המתפתח לאורך השיר: מחד גיסא נמצא את השוקולד המתוק (מתקתוקת, תינוקת, קטנטנים) ומאידך גיסא את הסבל המר של הארנבת, ואת המסר המוסרי העולה מדבריה, המתייחס לחוק המקראי "לא-תִקַּח הָאֵם עַל הַבָּנִים" (דברים כב, ו) חוק המופיע עוד בספר הברית הקטן (ויקרא כב, כח), ובו נאמר: "אוֹתוֹ וְאֶת בְּנוֹ לֹא תִשְׁחָטוּ בַּיּוֹם אֶחָד". ואכן כבר פירש הרמב"ם

טעמה של מצווה זו בצורה משכנעת: להישמר ולהתרחק, (כדי) שלא יישחט הבן לעיני האם, כי צער בעלי חיים בזה גדול מאוד, כי אין הפרש בין צער האדם בכך וצער שאר בעלי החיים, וזהו גם הטעם בשילוח הקן... שישלח את האם ותלך לה ולא תצטער בראיית לקיחת הבנים (מורה נבוכים ח"ג פמ"ח).

השיר המתוק הזה על ארנבות משוקולד מעלה סוגיה מרתקת שמיוחדת מאוד לדת היהודית. אם האם הרה והתינוק שבבטנה נמצאים במצוקה – יָחִיו את האם גם במחיר מות הוולד. וזאת לא רק מן הטעם ההומני של רחמים על האם שאינה יכולה לעמוד במות בניה (שהרי טבעי הוא שהבנים יראו במות אמם ולא האם במות ילדיה), אלא משום שהאם יכולה להמשיך ולהעמיד צאצאים חדשים, ואילו הוולד לא יוכל לשרוד ללא אמו, ומצוקתו מסכנת אותה. זאת בניגוד לדתות אחרות כמו הרומאים הקדומים שקבעו כי האם היא המְנַשָּׂא לרַך הַנוֹלָד. היא את חייה כבר חיה, ואם היא במצוקת לידה – ידאגו לוולד, ואילו חייה שלה חשובים פחות, לכן יֵלְדוּ אותה בניתוח קיסרי. זו גם החשיבה הנוצרית ביסודה (על פי המסורת, יוליס קיסר נולד בניתוח שכזה, אלא שאמו של יוליס קיסר חייתה אחרי לידתו), ואמהות שנותחו בניתוח הקיסרי בעבר מתו בלידה או אחריה, ומכל מקום, הצירוף קיים כבר מן המאה השביעית לפני הספירה, ופירושו ניתוח כריתה, בעקבות caedere, חתוך או כרות. הניתוח נזכר בלשון ימי הביניים: "ולסוף כמה שנים מלך עליהם אחד בחזקה שמתה אמו בלדתה ונבקעת בטנה ומצאוהו חי ומלך עליהם ונקרא קיסר בלשון רומי והוא לשון כרות בעברית ועל שמו נקראו כל המלכים שלאחריו קיסר", (תוספות, עבודה זרה, י ב).

כשרחם האם נפרם וגופה של האישה נחתך מבלי להתחשב ברקמות ובאיברים הסמוכים לרחם, היולדת היתה בסכנת חיים, וכל זאת על מנת להציל את הוולד. לעתים היא שרדה את הניתוח, אך שעות או ימים אחדים לאחר הניתוח היא מתה מדמם פנימי. הניתוח הקיסרי של היום בטוח יותר

הן בשל טכניקת הניתוח העדינה יותר והן בשל האנטיביוטיקה ומתן עירוויי הדם המסייעים להחייאת האם, אולם, כאמור, בבסיס שיטת הניתוח הקיסרי נטועה גם היום התפיסה שהיילוד חשוב יותר מן האם היולדת. שני ה"חוקים" הבוקעים מגרונה של הארנבת בשיר של גולדברג מתייחסים לשורה שלמה של חוקים מקראיים שמתייחסים למעשה נטילת אם ובנים יחד. חסרונה של חוקה זו הוא בכך שחוקי התורה אינם אוסרים שחיטת בעלי חיים, דבר שהוא אכזרי כשהוא לעצמו, ונוסף לכך, לקיחת הבנים תגרום צער רב לאם. נראה אפוא שאין בחוק זה התחשבות בבעלי החיים ובסבלם, אך יש בו ריסון אכזריות אנושית והעמדת סייגים בדרך שחיטתם.

זעקתה של הארנבת, בבית האחרון של השיר, מחזירה את הקורא אל הבית הראשון, אל שמותיהם של התינוקות המתקתקים. קריאה מחודשת (על פי עקרון "השיר המתהפך" נוסח מנחם פרי ויוסף האפרתי, תשכ"ט) בשיר, מגלה ששמות הילדים אינם רק שמות מקראיים המשרתים את המוזיקליות של הטקסט ("יוכבד" נחרזת בחרוז המלעילי הראשון עם "ארנבת"), אלא ששני הילדים המתוקים הללו מייצגים, כל אחד בדרכו, את נושא הקרבת הבנים. יצחק הוא המוקרב הראשון, הבן שנולד לאברהם בן המאה ולשרה אשתו בת התשעים, הבן היקר כל כך להוריו שנולד לאחר שאיבדו את התקווה להולדת בן, ואז דורש האלוהים מאברהם: "קח את בנך את יחידך אשר אהבת, את יצחק, ולך לך אל ארץ המורייה והעלהו שם לעולה על אחד ההרים אשר אומר לך" (בראשית כב, ב). האם יצחק, שלא ידע תחילה את דבר היותו מועמד להיות קורבן, מאושר יותר מיוכבד, אמו של משה, שהיתה חייבת להמית את בנה במצוות פרעה, אך לא יכלה לעשות זאת ושילחה אותו בתיבה על פני היאור (שלא לראות במותו)?

למי קשה יותר? למקריב או למוקרב? ובעצם זוהי שאלה רטורית שתשובתה משתמעת: ברור שלאם קשה יותר, כי היא יודעת מה שילדיה אינם יודעים. אברהם ידע מה שיצחק לא ידע, יוכבד ידעה מה שמשה לא

ידע. אין ספק שהמקריב (המבוגר, היודע) סובל לאין ערוך יותר מן התינוק שעדיין אינו יודע.

לאה גולדברג מעמידה לאורך השיר סיטואציה קונקרטיית מתוקה, המובילה לדיון מופשט וקשה בעניין החוק של אכילת אָם על בנים. ברמת הנמען, הילד, זוהי יצירה מתוקה (תרתני משמע), הדנה בבעיה רלוונטית לחייו: איזו ארנבת כדאי לאכול קודם? והשיר אמנם מציע תשובה לשאלה. ברמת המבוגר זהו שיר קשה, שמתמודד עם חוק מקראי ועם סיטואציות היסטוריות אכזריות שבהן נאלצת האם לראות במות ילדיה.

אחד החוקים הבסיסיים והאחרונים, המודגשים, "הדיבר" האחרון, ה-12 במערכת י"ג העיקרים של קורנאי צ'וקובסקי (עברית: קרול 1985, עמ' 116-126) באשר לשיר ילדים טוב הוא, כי "שיר ילדים טוב הוא שיר טוב גם למבוגרים", וב"עיקר" ("הדיבר") ה-13, המדבר על כך שאין אנו צריכים להשתדל להסתגל אל הילד, אלא לסגל את הילד אלינו. צ'וקובסקי חוזר ואומר, שהדיבר ה-12, הדורש סוג מעולה של שירים לילדים, הוא הדבר **שעליו לעולם אסור לוותר.**

האמירה הזאת, המצוטטת אין-ספור פעמים במאמרים ובמחקרים, מחייבת דיון חדש ומעמיק. כל שיר טוב בנוי מרבדים שונים, וככל שהנמען משכיל יותר, הוא יוכל להבין את הטקסט באופן מעמיק יותר. אולם התחבולה בשיר זה עולה על כל האמור קודם לכן. השיר הזה מכיל בקרבו שני שירים שונים, אחד לנמען הילד, שאוהב שוקולד, אינו יודע מיהו "יצחק" ומיהי "יוכבד" ובוודאי שאינו מכיר את החוקה המקראית באשר לאכילת אָם על בנים. אילו היה מבין מעט מן האלוזיות הללו, לא היה חי בשלום עם השיר, שכן אוכלי השוקולד כמו גם אוכלי בעלי החיים הם בני האדם, ובמקרה דנן: הילדים. והם אלה שעומדים מעבר לחלון הראווה ורוצים כל כך לאכול את הארנבות מהשוקולד. מבחינתו של הקורא המבוגר זהו שיר קשה ואכזרי, המתאר את הווייתם של בעלי החיים הנאכלים בידי בני האדם, שזוהי דרך העולם ברוב התרבויות, כשהיא מרוככת על ידי

הציווי של "לא תיקח האם על הבנים", ו"לא תשחט אותו ואת בנו ביום אחד". בחוקים אלה אפשר לגלות, גם במקרה בעלי החיים, לחלוחית של רחמים, גם אם זו דרך העולם.

אין בשיר שום ריכוך. הקורא מוצב מול מראה שמציגה לו את מעשיו והתנהגותו כלפי בעלי החיים בכלל (וכלפי ארנבות משוקולד בפרט) ומבין שהוא-הוא הדמות האכזרית שנגדה יוצאת הארנבת ושממנו היא מבקשת את מעט הרחמים.

ביבליוגרפיה

- ברוך, מירי, ופרוכטמן, מאיה (1982). (מהדורה מתוקנת 1983). **לכל שיר יש שם**.
תל-אביב: פפירוס
- לוינגר, יעקב (1977). זמירות וחוקים, בתוך אסא כשר (עורך) **ספר ישעיהו ליבוביץ**.
תל-אביב: אגודת הסטודנטים.
- פרי, מנחם, והאפרתי, יוסף (תשכ"ט). השיר המתהפך, בתוך: **הספרות א' (חוב' 3-4)**.
תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב.
- צוקובסקי, קורנאי (1985). **משתים עד חמש**. דוידה קרול (תרגום). תל-אביב: ספריית
פועלים.